

Els embolics de l'adolescència

Mario Izcovich

Psicòleg, membre de la Associació Mundial de Psicoanàlisi

Resum

Els embolics de l'adolescència

En aquest article em proposo esbossar algunes idees al voltant de l'adolescència en la seva relació amb certes vicissituds generades per la pandèmia de la COVID-19, així com al lloc de l'escola com a espai privilegiat per a acollir als joves durant aquest període de temps i més enllà.

A l'efecte d'aquest article em centraré en el temps que va des de la fi de la pubertat fins al final de l'escolaritat del nivell de secundària -incloent Batxillerat i Graus Mitjans.

Analitzarem alguns dels efectes que ha produït la pandèmia, així com la resposta de no pocs adolescents a la presència de la mort i a les restriccions que han operat com una llei reguladora (en un sentit simbòlic) en molts casos produint un retraïment mortífer (falta de desitjo), comparable amb el fenomen 'hakikomori' al Japó.

Finalment, com l'escola, pensada des d'una altra perspectiva a la merament burocràtica, juga, o més aviat pot jugar, un paper central per als adolescents, especialment en la trobada dels joves amb un educador. Si la pandèmia ha introduït nous funcionaments a l'escola en l'àmbit digital, aquesta pot ser una oportunitat per a repensar la seva funció a la vista dels canvis operats en els últims 30 anys que probablement la pandèmia com a esdeveniment ha vingut a cristal·litzar.

Paraules clau: Adolescència. Pandèmia. Hikikomori. Digital. Escola.

Abstract

The teen agers entanglements

In this article, I propose to outline some ideas about the adolescence in its relationship with certain vicissitudes generated by the COVID 19 pandemic, as well as the role of the school as a privileged tool to provide a proper place to the teens during this period of time and beyond.

For the purposes of this article, I will focus on the period that goes from the end of puberty to the end of schooling at the secondary level including Baccalaureate and Middle Grades.

We will analyze some of the effects that the pandemic produced, as well as the response of many teens to the presence of death and the restrictions that have operated as a regulatory law (in a symbolic sense) In many cases producing a deadly withdrawal (lack of desire), comparable to the hikikomori phenomenon in Japan.

Finally, as the school thought from another perspective to the merely bureaucratic one, it plays or rather can play a central role for adolescents, especially in the adolescent's encounter with an educator. If the pandemic introduced new perspectives in the school at the digital level, this may be an opportunity to rethink its function in view of the changes that have occurred in the last 30 years that the pandemic as an event has probably crystallized.

Keywords: Adolescence. Pandemic. Hikikomori. Digital. School.

Introducció

Parlar dels efectes de la pandèmia de la COVID 19 en els adolescents ens planteja no poques dificultats, ja que les conseqüències de la pandèmia en general, estan encara per ser examinades, es massa d'hora. Fa falta temps i perspectiva per a poder tenir una

mirada clara. No obstant això, es poden avançar algunes hipòtesis, especialment pel que fa als efectes subjectius.

L'adolescència és el temps posterior a la pubertat, temps que entre altres coses suposa l'elaboració simbòlica dels canvis biològics, una construcció, un artifici significant (Miller 2016). Sense una data de finalització precisa, de fet cada vegada s'estén més en el temps, el final d'aquesta etapa suposa que un jove defineix el seu lloc en el món, en relació amb la seva identitat o posició sexual, i a la seva relació amb els altres (treball, família).

Després de més d'un any en què el món viu afectat per la pandèmia, veiem que per als adolescents és difícil trobar el seu lloc. Sens dubte, sempre ho és. Però el moment actual té els seus trets particulars. Entre altres raons, constatem que els qui governen en les diferents administracions, així com els mitjans de comunicació, no han pensat en els adolescents com un col·lectiu al qual dirigir-se. No és una dada menor i això ens dona una pista del lloc que ocupen els joves en la nostra societat. Certament no hi ha hagut molts espais que s'hagin creat perquè els joves puguin tractar el seu malestar. Els adults estan molt ocupats en ells mateixos.

Efecte de la quarantena i de les restriccions els joves van reduir de manera important les trobades amb els seus parells. Això inclou les trobades socials, festes, sortides i també les possibles primeres temptatives sexuals. La crisi va abocar a la majoria dels adolescents a recloure's en si mateixos.

Reduir les trobades no significa que molts adolescents no es continuïn reunint. No obstant això pel que escoltem de molts joves, aquests ocorren sota un cert mantell de culpabilitat, ja que els adolescents poden contagiar-se i contagiar.

Encara que l'índex d'hospitalització i morts d'aquesta franja d'edat és més baix que en altres, la qual cosa porta a molts a despreocupar-se, en les franges dels seus pares i dels seus avis l'índex és molt més alt. De manera que qualsevol intercanvi entre adolescents pot comportar seriosos riscos de contagi per als majors.

Els adolescents estan des d'un principi en la diana de les crítiques sobre si compleixen o no les restriccions imposades. No obstant això, es pot constatar que efectivament, en la seva gran majoria, les compleixen, la qual cosa ens porta a revisar uns certs mites sobre la relació dels adolescents amb la llei.

Mentre compleixen amb les restriccions, la vida continua i ells segueixen embullats amb les seves coses, la seva sexualitat, les transformacions del seu cos, l'amor o la seva falta, la cerca de reconeixement, la seva existència. Potser no és una altra cosa l'adolescència que desemboïcar-se per a després ordenar-se d'una altra manera respecte de la pròpia infància?

La idea d'emboïcar la prenc d'una referència de Lacan (Miller 2012): “la paraula emboïca connotava, especialment en Lacan, en el seu últim ensenyament, la relació amb el real. El real embulla la veritat perquè no es deixa dominar pel simbòlic ni per l'imaginari”.

El real, en psicoanàlisi, és allò que no es pot simbolitzar, que s'imposa. En l'adolescència el real té a veure amb els canvis i les seves pulsions durant la pubertat. Alguna cosa que sobrevé com a exterior. El nen o la nena es miren en el mirall i veuen un altre. En aquest sentit no sorprèn que els efectes d'aquest real dels canvis del cos i de la sexualitat generin símptomes en molts adolescents. Per això, no hi ha solucions fàcils ni receptes. Cadascun tramita com pot aquests embolics.

A aquest real de la pubertat se li suma un altre real: el virus de la COVID 19 que, a diferència d'altres virus, es va convertir en global i alhora molt letal, posant en qüestió a la ciència i confrontant-la amb la seva no saber.

Es tracta d'alguna cosa que es va imposar i que va trastocar els funcionaments quotidians de les persones. Sens dubte, aquest real va tenir i té efectes, diferents en cadascun, així com en les parelles, en les famílies, en les institucions.

En conseqüència, cada persona va haver de suportar el temps de la Pandèmia de la millor manera possible. Ningú estava ni està preparat per a semblant crisi global. Es va imposar la distància social i les mesures higièniques com a solució estàndard, però això si bé apunta a mesures per a evitar el contagi, no són suficients per a tractar les conseqüències subjectives.

Va haver-hi un primer temps (amb la primera quarantena) molt maníac. Tothom era capaç de fer de tot. Temps d'aplaudiments als sanitaris, de cançons, de classes de ioga, en definitiva, de molta activitat. No obstant això, després es va imposar la realitat del malestar. I van emergir les dificultats, en un context soci econòmic molt complicat. Com a resultat de tot això, després dels efectes de la primera onada de la COVID, van ser molts els adolescents que van acudir a consultes de psicòlegs i psicoanalistes.

Sense la intenció de fer cap anàlisi exhaustiva, les raons per les quals hi van acudir han estat moltes vegades a conseqüència de crisis familiars durant el confinament, probablement desencadenades per actituds disruptives d'algun membre de la família o també en molts casos crisis subjectives més silencioses amb conseqüències clíniques variades.

Pandèmia i hikikomori

La sortida de la quarantena va produir en molts subjectes i especialment en els adolescents un estat de dislocació, d'estranyesa. Com si s'hagués sortit d'un estat d'hibernació. Però la il·lusió de la volta a la suposada i desitjada "normalitat" amb la finalitat del confinament no era tal. Les restriccions seguien i el pas del temps va generar angoixa. I moltes preguntes.

Proposo situar dues qüestions com les centrals que afecten els adolescents. D'una banda, les restriccions i per un altre la presència de la mort.

La sortida de l'adolescència suposa per al jove passar d'un espai tancat, la infància, l'anomenat marc endogàmic (la seva família, l'escola primària, el seu barri), a

confrontar-se i trobar-se amb un gran ventall de possibilitats d'elecció, l'exogàmic (partenaires, estudis, entreteniments, vocacions, etc.), no obstant això, és tal la quantitat d'opcions que és molt difícil comprometre's. Es prova una mica tot, però alhora no es tria res (La Sagna 2009)

Triar, escollir, optar, no és per a res fàcil. Les eleccions, venen determinades per una gran quantitat de factors, que inclouen les vivències infantils, els condicionaments i ideals familiars, les circumstàncies del present. En qualsevol cas, triar suposa renunciar a alguna cosa, és inevitable. Alguna cosa es perd.

L'època pre-pandèmia era la de l'“impossible is nothing”[1]. Aquesta frase es va convertir en una de les divises de la cultura neoliberal en la qual vivim. Aquest ideal comportava la il·lusió que es podia triar sense cap pèrdua, sense renúncia. La societat animava a això. Ens trobàvem així amb joves amb poca tolerància a la frustració.

Convertir-se en un subjecte desitjant com a conseqüència del pas per l'adolescència pot veure's complicat si al jove se li ofereix tot. Es converteix els adolescents en subjectes bulímics, als quals se'ls dona menjar encara que no ho demanin. Per poder constituir el desig humà es fa necessari que alguna cosa falti (Freud 1981) Desig que servirà de motor en la vida de l'adolescent quan sigui adult.

En això estàvem, quan la pandèmia, com si fos un tsunami, ho va tapar tot. I va posar les persones en un cert estat de suspensió.

Tal com ja ho assenyalem, la gran majoria dels adolescents van assumir amb responsabilitat el confinament i el que va seguir. Pensem que va ser així per tres raons que estaven lligades:

1. Es van assumir les restriccions com s'accepta una llei simbòlica (Lévi-Strauss, 1985) Aquesta era la manera de tractar aquest real i la solució era una norma que està per sobre de tots i dirigida a tots, encara que hi hagués gent que l'hagi transgredit. La universalitat d'una norma la converteix en un límit simbòlic. És a dir, que no es tracta d'una norma capritxosa o autoritària d'algú determinat, un perquè sí. Malgrat una certa opinió popular en contra, els adolescents durant el primer confinament majoritàriament van assumir les restriccions, tal com ho va assenyalar María Teresa Pérez, directora de INJUVE.[2]

2. Són molts els adolescents que solen tenir una certa posició de negació davant la mort i això els porta a conductes de risc, passatges a l'acte. No obstant això, en aquest cas el real de la mort es va fer molt present, a través de familiars, amics, T.V., etc. I les restriccions apareixen com la millor manera d'evitar-la

3. El tractament del virus seguint les pautes dels governs va introduir clarament quelcom de la responsabilitat subjectiva. Això va cobrar forma en el que es pot dir la intromissió de l'adult en el nen (Miller 2016) Una anticipació de la posició adulta en el nen. L'adolescent assumeix una responsabilitat d'adult, la de no contagiar-se per a no contagiar a la seva família.

De manera que, per a molts adolescents, quan del que es tracta és de viure el temps de sortir al “fora”, això els va trastocar i els va obligar a confinar-se, a establir normes de “distanciament social”.

La pandèmia va afavorir la reclusió física, però es va fer patent un altre tipus d'aïllament, similar al fenomen dels hikikomori al Japó.

Es tracta d'un moviment (no orgànic) de persones que es reclouen per decisió pròpia. Adolescents (encara que també hi ha adults) que renunciïn totalment o parcialment a qualsevol intercanvi social físic. Es calcula que al Japó hi ha més de 500 mil persones que practiquen aquest retir social, però molts experts creuen que la xifra total és molt més alta, perquè a vegades triguen anys a demanar ajuda.

Aquest fenomen només suposa renunciar a la trobada social (presencial), no obstant això, no és comparable amb els ermitans per als quals es tracta d'una vida ascètica, com és, per exemple, la vida als claustres.

Com ho assenyala Rodrigo de Viver (2020): “Un fenomen estrany i inexplicable que sembla propi d'un món distòpic. Alguns es pregunten si no serà, com ocorre a vegades al Japó, prefiguració de per on aniran les coses en el nostre món occidental”.

Ens preguntem si aquest acte de reclusió, que aparentment té connotacions ideològiques no amaga una terrible falta de desig, un desinterès per les coses i pel món, segregant-se dels altres. Parlem de joves “silenciosos” a la seva manera, dels quals se sap poc.

La pandèmia, amb les restriccions com a resposta, separa els cossos. No permet la trobada i això té conseqüències. Constatem que hi ha joves que no sols s'han reclòs, obligats per la situació, sinó que s'han entotsolat gairebé com els hikikomori.

El que escoltem de molts adolescents és que s'han acomodats a aquesta situació. En general utilitzant arguments higienistes sobre la distància social. Així, les restriccions i la quarantena van reforçar el símptoma de molts, que no és una altra cosa que la dificultat de separar-se del seu espai endogàmic i de poder fer llaç amb els altres, convertint-se en subjectes desitjants.

Hi ha alguna cosa en la trobada dels cossos, efecte de la sexualitat adolescent, que resulta problemàtic. Això els porta moltes vegades a evitar socialitzar. I la pandèmia, com hem vist, va afavorir aquest tancament.

Clarament aquests adolescents s'allunyen de la caricatura dels mal anomenats “conductuals”, d'aquells que s'associen amb la transgressió de la llei posant l'accent en allò disruptiu.

Zoom, whatsapp, pornografia i videojocs

En els temps anteriors al COVID 19 la vida quotidiana dels adolescents comportava per anar a classe, reunir-se amb companys, estudiar, fer treballs en grup, practicar algun esport, sortir, en definitiva, complir amb activitats i horaris. Moltes d'aquestes activitats

eren viscudes com a demandes que els arribaven de l'Altre (sigui aquest la figura que sigui) Es tractava de respondre o no a aquestes demandes.

En canvi, la vida quotidiana durant la pandèmia va passar a funcionar d'una altra manera.

Ens trobem amb joves que en no sentir-se forçats a sortir per les demandes “socials” han trobat un funcionament que podríem dir autoeròtic. Que succeeix en la solitud de la seva habitació i enfront d'un ordinador.

Durant el primer confinament, en col·laboració amb l'Institut de la Infància de Barcelona vam promoure trobades grupals en línia i gratuïts per a pares i mares d'adolescents, per a parlar de les dificultats que se'ls presentaven en relació amb els seus fills. Vàrem crear un espai de conversa en el qual va participar molta gent. Els grups no podien tenir més de 15 persones, per tal d'afavorir l'intercanvi, i es realitzaven diverses sessions.

Una de les qüestions que apareixien amb més èmfasi en cada reunió és que els pares eren més tolerants amb els seus fills amb el temps en general, amb les rutines, però especialment amb l'ús de les pantalles. Es tractava d'evitar possibles conflictes, tenir als adolescents ocupats i suportar la situació com fos possible.

De manera que, per a molts d'aquests joves durant el confinament, la manera de connectar-se amb l'exterior es va limitar a internet, no hi havia una altra opció. Tanmateix, després del confinament això va seguir així en molts casos.

Enfront de la pantalla el temps del treball i de l'oci es barregen. La paradoxa és que aparentment el jove pot estar connectat tot el dia amb l'exterior, però en realitat està absorbt en els seus propis pensaments, desconnectat del món. Això inclou una rutina que pot passar pels videojocs, converses en WhatsApp, Skype, veure pornografia, veure vídeos de tota mena, visitar les xarxes socials, etc.

Exterior i interior es barregen. Mentre el temps passa i no hi ha res que resulti significat.

A primera vista, dóna la sensació que es tracta d'una renúncia, de desinterès, no obstant això, més aviat pensem que aquesta desconexió de l'Altre apunta a la resposta al superjò en la cerca d'un gaudi, de manera que no sigui interromput pels altres. Com ho assenyala Lacan (1971) “el que diu el superjò és: Gaudeix!”, es tracta d'un imperatiu.

A què es refereix Lacan quan parla del gaudi? Recupera el concepte de satisfacció de Freud i va més enllà. Freud parlava que el símptoma té un benefici secundari.

Una forma de plaer en el sofriment. Una cosa a la qual el subjecte es veu forçat a no deixar de repetir. Això explica que els símptomes en una certa forma són funcionals al subjecte i que no es tracta de la voluntat de deixar de fer alguna cosa. Així gaudi i repetició són claus per a entendre les conductes humanes. Hi ha una embranzida inconscient a repetir una cosa a la qual el subjecte sense voler es veu abocat, i en això hi ha un benefici per al subjecte.

Podem pensar que aquesta qüestió es juga particularment a l'adolescència. Es dona la paradoxa que l'adolescent surt en cerca, com ja l'assenyalem, d'objectes externs,

ahora que és el temps de construir la seva subjectivitat. I el gaudi, seguint a Lacan, és, paradoxalment, gaudi d'allò més singular i íntim de cadascun, el que ell va anomenar gaudi de l'Un.

Precisament l'adolescència és un temps centrat en aquest Un. De fet, és molt comú que els pares es queixin d'una certa desconexió dels fills. Molts adolescents s'extravien en els seus pensaments i fantasies. Hi ha una satisfacció en joc en això i no poden deixar de fer-ho.

En un temps de restriccions, el de la crisi de la COVID 19, els adolescents han trobat els seus camins. Així el digital es va convertir en la intersecció entre l'Un i els altres, entre el seu món interior i el seu món exterior.

El digital afavoreix (Miller 2016) “una singular extensió de l'univers del possible, de mons possibles. (...) Aquesta multiplicació de l'element del possible pot traduir-se en una dilació infinita. Hi ha allí, en efecte, un ajornament fins el més tard possible i, d'una certa manera, la qual cosa tothom constata, (...) és que l'adolescència mateixa és una procrastinació, si se'm permet dir-ho”.

Així el digital, no obliga a prendre decisions i en una certa manera retorna la il·lusió que tot es possible. Res falta. Això produeix un efecte d'endormiscament, que es tradueix en desinterès, en desgana. Passar hores i hores connectats i alhora desconnectats de qualsevol desig, de qualsevol dificultat. En estat de suspensió, com a purs observadors d'una suposada realitat.

El tancament a l'habitació al davant d'un ordinador (a vegades, de diverses pantalles) fa callar possibles símptomes. Especialment aquells vinculats al llaç social, en sortir “fora”, incloent cert tipus d'actuacions molt pròpies dels adolescents. El digital evita passar per les dificultats de la trobada amb els altres, de la trobada dels cossos.

Una recerca promoguda per la Universidad Abierta Interamericana (Rovner 2020) va retre compte de canvis dràstics en la forma en què els joves s'han relacionat entre si i els seus canvis en els hàbits sexuals.

El final del confinament va posar en evidència aquests efectes. I aquesta il·lusió de “felicitat”, de completesa va trontollar. Això explica el perquè molts adolescents van acudir a consultes.

Pandèmia i escola

En aquest trànsit que l'adolescent realitza en sortir de l'àmbit familiar per a trobar el seu lloc en el món, l'experimenta en altres espais. Llocs que sens dubte compleixen una funció i l'ajuden a separar-se. Clarament el món del virtual és un d'aquests llocs, però ja vam veure les seves limitacions.

No obstant això, l'escola és l'escenari privilegiat que compleix amb aquesta funció. I la compleix més enllà dels objectius explícits de l'escola, estigui en el currículum oficial o no hi estigui. És el terreny en el qual es despleguen o s'inhibeixen els

interessos, els desitjos, les pulsions de cada jove. És el lloc on es manifesten molts dels símptomes.

L'escola és el que Winnicott (1971) va definir com a “espai potencial” o “espai transicional”: “La zona intermèdia d'experiència, no discutida respecte de la seva pertinença a una realitat interna o exterior (compartida), que constitueix la major part de l'experiència del bebè, i es conserva al llarg de la vida en les intenses experiències que corresponen a les arts i la religió, a la vida imaginativa i a la tasca científica creadora”.

Es tracta d'una zona intermèdia en la qual el nen repeteix o aprèn maneres de relació, en definitiva, experimenta en la trobada amb uns altres (parells, educadors)

I què va ocórrer, doncs, amb l'escola, aquest espai tan necessari per als adolescents, durant la pandèmia?

La crisi de la COVID 19 va suposar dos temps. El primer en el qual es va evitar el contacte físic, es donaven les classes en línia. Això va durar fins a l'estiu del 2020. El segon temps, després de l'estiu, va suposar el repte d'incloure classes presencials.

Al principi era evident el rebuig a les classes presencials, no hi havia suficient informació sobre la capacitat del virus de contagiar, així com maneres d'evitar-lo. A això s'hi va sumar que tant els pares com les corporacions educatives insistissin que no estaven donades les condicions. Conclusió d'això va ser que els adolescents van passar molts mesos sense sortir pràcticament de casa i sense interactuar presencialment amb els seus parells.

A partir d'aquesta primera experiència em pregunto:

És possible l'acte educatiu si no hi ha presència dels cossos? Quina és la funció de l'educador, i per tant de l'escola, en un funcionament virtual? Què es perd sense les trobades presencials?

La pandèmia no és portadora de tots els canvis que puguin donar-se a la societat occidental, no obstant això, ha cristal·litzat molts d'ells. Assistim a transformacions vigents des de fa anys: la presència d'internet i les seves conseqüències, l'evolució ràpida de la tecnologia en tots els camps de la vida, els nous models de família, el declivi de l'autoritat paterna, els debats i les seves conseqüències en relació amb les qüestions de gènere, el consumisme massiu, la medicalització de la societat, etc.

És evident que sota un context tan diferent l'escola no pot continuar funcionant com fa 30 anys. No obstant això, hi ha qüestions que es continuen repetint, malgrat els canvis en els models d'educació, les noves pedagogies, les noves/velles idees.

Parlem fonamentalment de l'escola en la seva funció d'albergar els infants i adolescents i, per tant, en la seva funció de disciplinar (Foucault 1976). Són funcions estructurals de la tasca educativa. Podem dir sense exagerar que estan en la base de l'escola que es crea a partir del segle XIX, i que continuen en el currículum ocult fins als nostres dies.

Aquesta qüestió, la de qui s'ocupa dels infants i els adolescents perquè els pares puguin anar a la feina, va estar en la base dels debats anteriors al restabliment de classes

presencials durant la pandèmia. Es feia necessari que els nens i adolescents tornessin a classe.

Em pregunto si va ser suficient el debat sobre les condicions per acollir a cada alumne, l'adaptació a aquesta nova realitat, què ensenyar? i com ensenyar-ho? Què fer amb els alumnes que no disposen d'internet? Quines condicions d'espai de treball tant per a educadors com per a alumnes? Què fer amb l'alumnat que va quedar fora del sistema per múltiples raons?

Penso que no. Com a sistema no va haver-hi molt de lloc per fer-se aquestes preguntes, per debatre-les. No és una cosa que li interessi a les administracions.

El director d'una escola d'educació especial^[3] m'assenyalava que la demanda que li arribava de l'administració era que els nens estiguessin en els centres i precisament ell feia la diferència, perquè del que es tractava per a ell era d'acollir als nens.

En un cas, “guardar als nens” (de guarderia), es va convertir en un mer acte burocràtic; en l'altre, acollir amb totes les conseqüències que això implica, un acte educatiu. Acollir és donar-li un lloc a algú. Pensem que acollir és fonamentalment un acte de presència.

Em va resultar emocionant llegir l'article del Centre Carrilet (González et al. 2020): “Treballar la permanència de l'objecte durant el confinament. Arribar a l'emoció des del bidimensional d'una pantalla. Jugar junts. Cantar junts. Divertir-nos i continuar rient amb ells. Escoltar l'angoixa de les famílies i sostenir-la (tasca difícil quan un mateix viu en les seves pròpies carns l'angoixa d'un aïllament social). Aquesta ha estat una tasca difícilíssima durant l'etapa del confinament”. Aquest fragment ens parla del desig viu dels educadors i del desig d'inventar davant la dificultat.

Ens preguntem si l'educació no és això.

Una escola que inventa és alhora una escola que pot acollir als adolescents i com assenyala Philippe Lacadée (2009), es tracta “que ofereixi un lloc buit a partir del qual l'adolescent pugui trobar la seva resposta”. A vegades, pot convenir un silenci que desperti alguna cosa en l'adolescent.

També pensem que un lloc buit és fecund perquè l'adolescent faci preguntes. Pensem que donar lloc a preguntes, no és una altra cosa que la de formar adolescents curiosos

Però aquest silenci, necessari, perquè l'adolescent faci preguntes i pugui trobar la seva resposta, només es dona des de la presència de l'educador. Deixar als adolescents sols enfront de les pantalles comporta riscos. I no em refereixo als riscos dels quals se solen parlar que els passi una cosa dolenta, sinó al perill de desconnectar-se del món en el qual viuen, de no donar lloc als seus desitjos, de quedar-se “adormits”.

Això ens porta a la pregunta de si podem pensar una escola telemàtica I, amb quines conseqüències? Quina funció té llavors l'escola?

L'escola com ja ho assenyalem és un lloc que no es limita només a transmetre continguts.

Proposo parlar de l'*Espai Escola* com el lloc que l'adolescent necessita per formar-se. Parlar d'*Espai Escola* no suposa només un espai físic (que també pot incloure el digital) sinó el lloc en el qual l'adolescent es forma i alhora pot confrontar amb parells, buscar el reconeixement, inserir-se, excloure's, tenir contacte amb altres cossos, seduir i ser seduït, crear, parlar, fer-se preguntes, despertar la seva curiositat, interessar-se, enfadar-se, gaudir, mirar, intercanviar, aïllar-se, consentir a l'altre, segregat, etc.

Un espai de tal calibre depèn del desig dels educadors. En definitiva, l'acte educatiu es defineix pel lloc dels educadors. Són els educadors i la seva presència els qui fan l'escola.

Com passa gairebé sempre, les solucions particulars, ja siguin d'educadors (i el seu desig d'educar) o de determinats centres és el que escapa a la lògica burocràtica.

En aquest sentit, pensem que una escola en línia no produirà una altra cosa que éssers desconnectats. Més ben connectats amb un gaudi sense límit. Abandonats a un vagareig (Lacadee 2009), deambulant entre pantalles, vídeos i aplicacions i sense direcció.

La millor metàfora d'això, molt d'actualitat, són les pantalles ocultes de la quadricula de Zoom. En les quals el subjecte hi és a mitges. Sent (o suposem que sent), però està fent altres coses. Parar atenció a moltes coses alhora no és una altra cosa que no atendre a res.

Conclusió

Com assenyalava en la introducció, encara és aviat per a treure conclusions definitives sobre els efectes de la pandèmia en la nostra societat. Històricament, qualsevol esdeveniment mundial traumàtic (aquest ho és) ha tingut seqüeles significatives. Per tant, pensem que aquesta pandèmia no en tindrà menys. Segurament tindrà conseqüències econòmiques (ja les té) importants, però també en la forma de vida i la manera de relacionar-nos.

Pensem que, clarament, aquesta generació d'adolescents estarà marcada per la crisi de la COVID 19. Podem parlar d'aquesta generació d'adolescents com els "joves de la pandèmia". Això afectarà les seves maneres de relació, la seva sexualitat, la seva relació amb els parells, la seva relació amb la llei, la seva relació amb el món del treball.

Una pista ens la donaran les formes de consum. La incògnita és si els adolescents continuaran sent "alimentats" amb objectes (gadgets electrònics, apps, programes), és a dir si tornarem a la societat del consum massiu de la "modernitat líquida" (Baumann 2000) o efecte d'aquesta crisi hi haurà una transformació que suposi un límit a això, un qüestionament a una manera de vida que suposi posar en valor altres qüestions.

Sens dubte, aquesta generació haurà viscut un temps de falta, de mancança, un topall a la societat del consum generat per les restriccions. El missatge que no tot es pot.

I aquest “no tot” pot operar com una llei simbòlica que afecta per igual a tots. Als pares i als fills. Aquí hi ha sens dubte una certa esperança.

La hipòtesi és que aquesta pausa, sens dubte traumàtica, donarà lloc a coses noves. A la invenció, a la producció de subjectes desitjants, interessats, desperts, en definitiva, vius.

Caldrà veure si l'escola, com a institució més enllà de la màquina burocràtica podrà funcionar d'una altra manera, podrà estar a l'altura d'un temps nou.

I no diem una escola nova. Això aniria en la sèrie dels ideals pedagògics de cada època amb les seves noves lleis. Ideals que despullen les impossibilitats estructurals.

Parlem d'escola, de la de sempre, en la qual el pes de l'acte educatiu recau en la relació educador-adolescent. És allí en aquesta relació on es forja l'aprenentatge i on queden les marques de l'educació en els subjectes. De manera que la presència de l'educador es converteix en una cosa fonamental per a despertar a l'adolescent de la seva letargia digital i poder acompanyar-ho en el seu camí per a convertir-se en un adult autònom.

Referències Bibliogràfiques

- Foucault, M. (1976) *Vigilar y castigar*. México: Ed. Siglo XXI editores
- Freud, S. (1981) *Tres ensayos para una teoría sexual*. Obras Completas. Barcelona: Editorial Biblioteca Nueva.
- González S. et al. (2020) Retos y reflexiones acerca del alumnado con Trastorno del Espectro Autista durante el contexto de pandemia. *Revista Àmbits de psicopedagogia y educació* N° 53 (pp 62-74)
- Izcovich, M. (2005) *Tiempo de transformación*. Madrid: Ed. Síntesis
- Izcovich, M. (2017) *Ser padres, ser madres, los desafíos de la adolescencia*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- Lacan, J. (2009) *Seminario 18 De un discurso que no fuera del semblante*. Buenos Aires: Ed. Paidós.
- Lacan, J. (1992) *Seminario 20 Aún*. Buenos Aires: Ed. Paidós.
- Martin Aduriz, F. et al. (2012) *Adolescencias por venir*. Madrid: Gredos.
- Miller, J.-A. et al. (2012) *Los enredos del cuerpo*. Caracas: Editorial Pomaire
- Miller, J.-A. (2016) En dirección a la adolescencia, *El psicoanálisis* N° 28. Barcelona: ELP
- Palomera, V. et al. (2009) Quel avenir pour l'adolescence?, *Mental* N° 23. Francia: EFP.
- Winnicott D (1994) *Realidad y juego*. Barcelona: Gedisa.

Notes:

- [1] Frase utilitzada pels creatius d'Adidas, presa del boxador Muhammad Ali.

Nº 54 (3a. època) maig 2021 p. 14-25

ISSN: 2339-7454 DOI: <https://doi.org/10.32093/ambits.vi54.5003>
Creative Commons BY-NC-ND
www.ambitsaaf.cat

[2] Entrevista en el Diario.es: https://www.eldiario.es/sociedad/maria-teresa-perez-no-estigmatizar-jovenes-creo-injusto-e-ineficaz_128_6159810.html

[3] Enric Font, director del CEE Vil·la Joana (Barcelona)

Correspondència amb l'autor: E-mail: marioizcovich@yahoo.es